

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNE GÖRE XIII. YÜZYILA AİT BAZI ADET VE GELENEKLER

Doç. Dr. Şadi Aydın*

Özet

Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, bir takım siyasi ve toplumsal sebeplerle ayrıldığı Harezm, Belh ve Horasan'dan sonra kaderin kendisine çizdiği rotayla nihayet o gün için adeta bir sulh adacağı olan Anadolu'yu mesken tutmuştur. Devir itibarıyla Moğol tehdidi önüne kattığı toplulukları o zamanki Orta Asya ve İran coğrafyasından sürüyordu. Neredeyse bütün bu toplulukların sığındığı Anadolu gelenlere ana gibi kucağını açmıştır. Elbette gelen topluluklar kendi dil ve kültür varlıklarıyla geliyordu ve Anadolu kültürel olarak yeniden harmanlanıyordu. Göçenler sadece insanlar değil aynı zamanda dil ve kültürdü. Anadolu adeta bir kültürler mozaigi halini alıyordu. İşte böyle kültür taşıyıcıları arasında entelektüel bir yapıya sahip olan Mevlânâ ve ailesi de coğrafyamıza farklı renkler ve anlayışlar getirmiştir. Daha sonra Mevlevilik olarak adlandırılacak bu düşünce ve fikir yapısı temelinde Harezm, Belh ve Horasan kültürünü barındırmaktadır. Selçuklu kültürünü besleyen bu göçler, zihni ve entelektüel zenginleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Biz bu çalışmamızda hissi bir tarih ve kültür belgesi olarak adlandırdığımız Hz. Mevlânâ'ya ait Mesnevî-i Şerif adlı hacimli eserde, yazıldığı devre yani XIII. asra ait bazı adet ve gelenekleri şahitleriyle birlikte inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler

Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, Mevlevilik, Mesnevî, XIII. Yüzyıl, Gelenek.

SOME CUSTOMS AND TRADITIONS OF THE 13TH CENTURY ACCORDING TO MATHNAWI

Abstract

Mawlana Jalaluddin Rumi, who had to leave Khwarezm, Balkh and Khorasan due to various political and social reasons took shelter in erstwhile island of peace – Anatolia. The

* Mevlana Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

threats posed by Mongols drove communities out of the then Central Asian and Iranian geography. Anatolia welcomed all these communities wholeheartedly. These communities obviously brought their own languages and cultures with them and Anatolia's diversity was increasing. It was becoming a melting point of cultures. In such a diverse society, Rumi and his family brought different ideas and understandings to our geography with their intellectual abilities. These ideas and understandings which would later be known as *Mevlevilik* trace its roots in Khwarezm, Balkh and Khorasan. These immigrants who fostered *Seljuk* culture had brought scholarly and intellectual richness with them. In this paper, we, along with the witnesses, would analyse the customs and traditions of the 13th century which are described in Rumi's glorious and most renowned book, *Mathnawi*.

Key Words

Mawlana Rumi, Mevlevilik, Mathnawi, 13th Century, Tradition.

Giriş

Binlerce yıldır edindiğimiz tarihi ve kültürel birikim hazinemiz kendi tabii coğrafyamızın en batısını teşkil eden Anadolu'ya yığılmıştır. Kaşgar, Balasagun, Hoten, Tıraz, Harezmi, Belh, Horasan, Merv, Semerkant, Buhara, Herat, İsfahan, Rey ve Tebriz adeta Anadolu'ya taşınmıştır. Bunlarla birlikte Anadolu'daki kültür yeniden harmanlanmış büyük bir medeniyet haline gelmiştir. Moğol ve haçlı istilasından sonra Anadolu'nun çok kısa denebilecek bir süre zarfında yeniden ayağa kalkması işte bu yoğun kültürel birikimin neticesindedir. Kültür mirası ne kadar derin ve geniş ise bir milletin çeşitli sebeplerle düştükten sonra yeniden dirilmesi o kadar rahat olur. Anadolu'da yaklaşık XIII. asrın ortasında yıkılan Anadolu Selçuklu devletinin geride bıraktığı kültürel ve medeni mirastan hemen yarım asır sonra kuvvetli yeni bir devlet teşekkül etmiştir. Henüz rüştünü ispat eden bu devlet yani Osmanlı, yaklaşık bir asır sonra yine büyük bir hezimetle uğrayarak perişan olmuştur. Timur saldırısından yarım asır sonra İstanbul'u fethedecek bir güç ve kuvvet toplamıştır. Bütün bu yeniden dirilme ve fetihlerin temelinde kültür mirasımız bulunmaktadır. Kendi devirlerinde birer kültür taşıyıcı insan olarak niteleyebileceğimiz Mevlânâ Celaleddin, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre, Türkistan, Harezmi, Horasan ve Belh'i Anadolu'ya aktaran büyük şahsiyetlerin başında gelirler. Bunlar gibi onlarcası bu kültür ve medeniyet naklini gerçekleştirmişler ve bu coğrafyanın İslamlaşmasına büyük katkıda bulunmuşlardır.

Anadolu'yu yurt yapmışlardır. Yesevilik, Mevlevilik ve Bektaşilik tarihsel süreç içinde Anadolu'yu mükemmel bir şekilde mayalamıştır.

Şimdi bize düşen Anadolu'da yaşanan bu kültürün izlerini sürmek, bu kültüre ait her türlü unsuru tespit edip onları yaşanabilir ve anlaşılabilir kılmaktır. Gelecek nesillere aktarılması gereken bu unsurları ortaya koymak ve gerekli araştırmaları yapmak da bu işin ehlinin vazifesidir. İşte bu düşünceden yola çıkarak XIII. yüzyıla mührünü vuran ve bu asrı ihya eden Hz. Mevlânâ'nın meşhur eseri Mesnevî-i Şerif'i inceleyerek ortaya koyduğumuz o devre ait Anadolu ve Selçuklu kültüründen bazı adet ve gelenekleri tespit ettik. Çalışmamızda esas tuttuğumuz eser, rahmetli Abdülbaki Gölpınarlı'nın Mesnevî tercüme ve şerhidir.

Nezr-i Mevlânâ

Mevlevilerde nezr-i Mevlânâ, dokuz, on sekiz, yirmi yedi, otuz altı gibi dokuzun misli olan sayılardır ve bilhassa on sekiz sayısı kutsaldır. Herhangi bir yoksula, bir dergâha, bir dervişe niyaz olarak verilen para on sekiz sayısınca verilir; on sekiz kuruş, on sekiz lira gibi. Derviş bin bir gün çile çıkardıktan sonra hücre sahibi olur, hücrede on sekiz gün hücre çilesi çıkarması şarttır. Çile çıkarmayan fakat şeyh olan kişi de Konya'ya gider, Mevlânâ dergâhında on sekiz gün hizmet eder, ondan sonra kendisine icazet verilir. Hizmetler de on sekize ayrılır.¹

Yangın Söndürme

“Akılları başlarında olanlar, ateşe kovalarla sular, varillerle sirke döküyorlardı.”² Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere o devirde ateşi söndürmek için sirke kullanılmaktaydı.

İnci Tanesi

“İnci tanesini havanda döverler ama göz ışığı olur, gönül ışığı kesilir, gene yücelik elde eder.”³ *“İnci öğünür, ufalanır ama gözü ağrıyan hastanın gözüne de tutya olur.”⁴*

(İnci) dövülüp toz haline getirildikten sonra sürme gibi göze çekilir, göz ağrısını giderir ve görüşe kuvvet verir.⁵ Manaya derin bir mecaz gizleyen Mevlânâ, ezilsek de bir işe

¹ - Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî ve Şerhi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, 1. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, Cilt I, s. 28.

² - a.g.e., Cilt I, s. 599.

³ - a.g.e., Cilt I, s. 530.

⁴ - Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî ve Şerhi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, 1. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, Cilt IV, s. 52.

⁵ - a.g.e., Cilt IV, s. 63.

yaramalıyız ve insanın ancak ezilmekle ehil hale gelebileceğini ima eder. Zira ezilen üzüm ayakaltından başa çıkar. İncinin bu şekilde kullanılması bir gelenek ve bir tedavi yöntemi olması hayli ilginç olmasıyla birlikte bugün bu kullanım tedavülde değildir.

Tutya

*“Tez iyileştiren, inatçı karanlıkları sürüp götüren ululuk tutyasını sür. O tutyayı sür ki körün gözüne sürüldü mü, yüzyıllık karanlığı bile giderir.”*⁶

Tutya, Rumca’dan Farsça’ya geçmiş bir addır. Koyu gök renginde bir taştır ki dövülür, toz haline getirilir, bir mille gözlere çekilir. Gözün görme gücünü artırır.⁷

Tas Çalmak

*“Nöbetimi, Allah diye, padişah diye çalıyorlar ama gerçekte ay tutulmuş, halk tas çalıyor. O tası çalıp duruyorlar, gürültü ediyorlar ama o vuruşlarla ayı rezil ediyorlar.”*⁸

Ay, eski bir inanca göre şeytanlar tarafından tutulmuş. Ay tutulunca tas, kap, kacak, çalınırsa şeytanlar korkup kaçarlarmış. Ay da kurtulmuş. Bu gelenek Anadolu’da hala vardır.⁹ Gölpınarlı bu âdetin yetmişli yıllarda Anadolu’da bulunduğunu söylüyor. Ancak bir hurafe olan bu gelenek sanırız şimdilerde unutulmuş haldedir.

Padişahların Bir Âdeti

Selçuklu asrına ayinedarlık eden Mesnevî-i Şerif, padişahların mühim bir âdetini zikrediyor ve bu âdeti hikmet nazarıyla yorumluyor.

*“Bunu işitmişsindir, hatırladadır, padişahların âdetiydi. Sol yanlarında yiğitler dururlardı, çünkü kalp bedeninin sol yanındadır. Defterdarlar, kalem erbabı sağ yanında dururlardı, çünkü yazı bilgisi, sağ elle kazanılır, yazı sağ elle yazılır. Sofilereyse karşılarında yer verirlerdi, çünkü onlar can aynasıdır; hatta aynadan da iyidir onlar.”*¹⁰

Tersine Çakılmış Nal

⁶ - Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî ve Şerhi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, 1. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, Cilt II, s. 176.

⁷ - a.g.e., Cilt II, s. 191.

⁸ - a.g.e., Cilt I, s. 442.

⁹ - a.g.e., Cilt I, s. 498.

¹⁰ - a.g.e., Cilt I, s. 529.

“A bön kişi, bunlar tersine akılmış nallardır.”¹¹ “Fakat yuce Allah, kahrı lütufta gizlemiştir, lütufları da kahrda. Bu, tersine akılmış naldır, Allah’ın mekridir.”¹²

Tersine akılmış nal, izi kaybetmek, kovalayanı şaşırtmak için atın nallarını tersine aktırmak adetmiş.¹³ Mevlânâ, harp esnasında kullanılan bir savaş hilesine tasavvufi bir anlam yükleyerek Allah’ın mekrini tefsir sadedinde bu âdeti kullanıyor.

Efsun

“Efsuncu, dışman gibi efsun okur yılana, fakat yılan da onu efsunlar.”¹⁴

Bu beyitlerden, yılan oynatmanın adet olduğunu aynı zamanda yılana ve zehirli hayvanlara karşı efsunlanmanın bir gelenek halinde yayılmış bulunduğunu anlıyoruz.¹⁵

evgen

Klasik kùltür ve edebiyatımızın önemli bir ayrıntısı olan aynı zamanda adına “Guy u evgen” Mesnevîleri yazılan top ve evgen Mevlânâ’nın Mesnevî-i Manevî’sinde şöyle yer alır;

“Emriyle varlığı yaratanın emir evgenine uymuşuz, o evgenin önünde, mekân âleminde de koşup yuvarlanıyoruz, mekansızlık âleminde de.”¹⁶ “Biz avlarız, bu eşit tuzak, kimlerin tuzağıdır? evgenin topuyuz biz, evgen vuran nerde?”¹⁷ Kader, irade ve itaat bahsi işte bu özlü sözlerle rahat anlaşılır hale geliyor.

Esirci

O devirde esirci ve onun esirleri satarken yaptığı davranışı bizlere şöyle nakleder;

“Esirci, cariyeyi göstereceği vakit üstündeki ayıpları örten elbiseyi soyar. Ama cariyenin ayıbı, kusuru varsa hiç onu soyar mı? Bir düzene başvurur da onu elbiseyle gösterir.”¹⁸

¹¹ - a.g.e., Cilt I, s. 445.

¹² - Abdolbaki Gölpinarlı, Mesnevî ve şerhi, Başbakanlık Kùltür Müsteşarlığı, Kùltür Yayınları, 1. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, Cilt V, s. 77.

¹³ - a.g.e., Cilt I, s. 499.

¹⁴ - a.g.e., Cilt I, s. 430.

¹⁵ - a.g.e., Cilt I, s. 494.

¹⁶ - a.g.e., Cilt I, s. 443.

¹⁷ - a.g.e., Cilt II, s. 202.

¹⁸ - a.g.e., Cilt I, s. 431-32.

Dilenciler

“Aşağılık kişiler dilenmek için yünden arslan yaparlar, Ebu Müseyleme’ye Ahmed adını takarlar.”¹⁹

Bu beyitte dilenmek için yünden arslan yapmayı Şarih-i Ankaravî, dünyayı elde etmek için gerçek erlerin, yol arslanlarının şekline bürünürler tarzında anlıyor. Üstad Fûruzanfer bu beyti, dokunmuş bezden arslan şeklinde bir şey yapıp içini yünle doldurduklarını söyleyerek Mevlânâ’nın yün hırkaya bürünüp şeyhlik iddia edenleri kastettiğini bildiriyor. Sanırsız ki yünden arslan şeklinde bir şey yapıp onunla hüneler göstererek, ona bazı hareketler yaptırarak dilenenler de vardı ve Mevlânâ, hem yol arslanlarını taklit edenleri söylüyor hem de bu âdeti anlatıyor.²⁰

Posta Güvercinleri

Mevlânâ’nın hikmet şiirinin malzemesi, kâinat ve tabiatta bulunan her şeydir. Kadim zamanlarda günlük hayatın bir unsuru olan posta güvercinleri mühim bir mananın anlatılmasında şöyle kullanılıyor;

“Güzel olsun, çirkin olsun, sabah çağında sanatlarla huylar, nereden gittilerse gene oraya gelirler. Hani haber götüren güvercinler gibi şehirlerden uçar giderler, mektupları götürürler, gene dönerler, kendi şehirlerine gelirler.”²¹

Satranç ve Tavla

Edebiyatımızdaki mühim metaforlardan birisi de satranç ve tavladır. Hz. Mevlânâ, hikmetlerle dolu şiirine çevresinde bulunan imgeleri başarıyla yerleştirir ve böylece bu vesilelerle hikmete kapı aralar;

“Âşık, satrançtaki ruh (kale) gibi bir adımını ta yukardan aşağıya atar, öbür adımını fil gibi eğri-büğrü basar.”²² “Yaya, yolculuğa düşer de satrançta, yüce vezir olur. Yusuf, yolculukta yüzlerce murada erer.”²³ “Şahı vezir hanesine kondurur, ahmak kişinin ihsanı işte böyle olur.”²⁴ “O çağ gelip çatınca o padişah doğdu, padişahlık satrancını oynamaya

¹⁹ - a.g.e., Cilt I, s. 110.

²⁰ - a.g.e., Cilt I, s. 126.

²¹ - a.g.e., Cilt I, s. 340.

²² - a.g.e., Cilt II, s. 278.

²³ - Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî ve Şerhi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, 1. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, Cilt III, s. 65.

²⁴ - a.g.e., Cilt IV, s. 215.

koyuldu.”²⁵ “Böylece gözünü yönlerden yönlere çevir de karşındakini mat edinceye dek oynayacağıın oyunları gör.”²⁶ “A satranç oynayan, sen oyununu oynadın, şimdi enine boyuna, düşmanın oyununu seyret.”²⁷

“Sufiler, birer birer onu ağırlamadaydı, güzel güzel izzet, ikram ediş tavlmasını oynuyorlardı.”²⁸ “Cehennem köprüsünün üstüne bir mescit kurdular, Allah’la azgınlık tavlmasını oynamaya giriştiler.”²⁹ “Yalnız savaşta Allah’a dayanmaktan ne çıkar? Bu, tavla oynayanların, oyunda Allah’a dayanmalarına benzer.”³⁰ “O, dostu düşmandan ayırt edemiyordu, tavlayı körcesine, eğri-büğrü oynuyordu.”³¹ “Kulluk tavlmasını yersiz oynamış da taştan arslanı, sahici arslan sanmış.”³² “Arif, şeyten de geçmiştir, beşten de. Bu tavladan çekinmededir o.”³³

Hacamat

Günümüzde alternatif tıp hekimlerinin de önerdiği hacamat şeklindeki tedavi yöntemi tarihsel süreçte halkın sıkça başvurduğu bir yoldu. Mevlânâ eserinde bu adeti şöyle anlatır;

“Bize kastetmiş keskin bir hançersin sen, bizi hacamat etmek için zehirli bir neştersin sen.”³⁴ “Çocuklar, hacamattan ağlarlar, çünkü işin sonunu bilmez onlar. Adamsa hacamatçıya altın verir, kan içen hançeri okşar.”³⁵

Remil

Bugünlerde epeyi revaçta olan fal ve fala bakma-baktırma eski dönemlerin vazgeçilmez bir geleneğiydi;

“Kimi de olur, toprağa halini yazar, hani kum üstüne remil döken remilci gibi.”³⁶

Kapı Dibinde Durmak

²⁵ - a.g.e., Cilt IV, s. 265.

²⁶ - a.g.e., Cilt IV, s. 400.

²⁷ - a.g.e., Cilt V, s. 462.

²⁸ - a.g.e., Cilt II, s. 111.

²⁹ - a.g.e., Cilt II, s. 411.

³⁰ - a.g.e., Cilt IV, s. 401.

³¹ - a.g.e., Cilt IV, s. 379.

³² - a.g.e., Cilt IV, s. 135.

³³ - Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî ve Şerhi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, 1. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, Cilt VI, s. 689.

³⁴ - a.g.e., Cilt II, s. 339.

³⁵ - a.g.e., Cilt II, s. 282.

³⁶ - a.g.e., Cilt II, s. 278.

*“Babandan öğrensene, Âdem, suç işleyince bir hoşça ta kapı dibine, ayakkabı çıkarılan yere geldi. O sırları bilenin gücünü gördü de iki ayağının üstünde durdu, suçunun bağışlanmasını dilemeye koyuldu.”*³⁷

Kapı dibi, ayakkabı çıkarılan yer. Mevlânâ kafîye dolayısıyla “pay-ı gâh” diyor; terim olarak “pay-ı mâcân”dır ki odanın eşiğinden içeriye girilince, kapının kıyısıdır. Ayakkabı, terlik, eşiğin dışında çıkarılır ve odaya girilir. Bir suç bir yolsuzluk yapan salık, yerinden kalkıp yüzünü dönmeden geri geri oraya gider, sağ ayağının başparmağını sol ayağının başparmağı üstüne kor, ayak mühürler. Sağ eli üstte olmak, parmaklar düz ve açık bulunmak üzere ellerini çaprazvari göğsüne kor, parmak uçları omuz başlarını biraz geçer, buna “niyaza durmak” denir. Bu vaziyette suçunu söyler, cezasına razı olduğunu bildirir. Suçu bağışlanırsa yürüyüp şeyhe niyaz ederek, yani dizini öperek yerine oturur. Kalenderiler, ayak mühürleyip sağ eliyle sol, sol eliyle de sağ kulaklarını tutarlarmış. Pay-ı mâcân, bilhassa Mevlevilerle, Bektaşilerde vardır ve buna “peymançeye durmak” denir.³⁸

Kılıç-Kefen

*“Saygı yolunu vurduysam a ay yüzlüm, kılıçla, kefenle geldim.”*³⁹

Bağışlanması mümkün olmayan bir suç yapan kişi, çı çıplak soyunur, bir kefene bürünür, eline kınısız bir kılıç alır. Hüküm sahibinin önüne gidip diz çöker, kılıcı, onun önüne kor, başını eğer, bu hareketiyle, istersen başımı kes, istersen bağışla demek isterdi.⁴⁰

Eşekbaşı

Türkçede yaygın olarak kullanılan “eşekbaşı” deyiminin anlamını açıklayan aşağıdaki bilgi oldukça önemlidir;

*“Harfin görünüşünü, sözün duyuluşunu, mana bağına, o güzelim bahçeye dikilmiş eşekbaşı bil. Ey Hak ziyası Hüsameddin, şu eşekbaşını getir de o kavun, karpuz bostanına dik. Eşek yüzüldüğü yerde ölüp gitti, sen de onun başını getir, dik de bostana başka bir gelişme bağışlasın.”*⁴¹

³⁷ - a.g.e., Cilt IV, s. 50.

³⁸ - a.g.e., Cilt IV, s. 62.

³⁹ - a.g.e., Cilt IV, s. 49.

⁴⁰ - a.g.e., Cilt IV, s. 61.

⁴¹ - a.g.e., Cilt IV, s. 531.

Bu beyitlerde korkuluk olarak bostanlarda bir sopaya geçirilen eşekbaşını, manayı gizleyen harfe, söze benzetiyor.⁴²

Hikâyeci

*“Ağzından ballar akan hikâyeci, gaddar terzilerin hikâyelerini geceleyin anlatır. Hani, hiç işitmedin mi sen? Geceleyin hikâyecinin biri, gene bir terzi hikâyesi anlatıyordu, kalabalık bir halk yığnını çevresine toplamıştı.”*⁴³

Hikâyecilere, eskiden “kıssa-han” derlerdi ki Farsça olan bu söz, hikâyeye okuyan, anlatan anlamına gelir. Sonradan bilhassa oruç ayında ve uzun kış geceleri mahalle kahvelerinde, bazen de boş arsalara kurulan çadırlarda, çeşitli milletlerle bölgeler halkının taklitlerini de yaparak hikâyeye söyleyenlere, övücü anlamına gelen ve Arapça bir söz olan “meddah” denmişti. Meddah yükseğe konmuş bir sandalyeye oturur, taklidini yapacağı bölge halkının baş giysilerini de yanındaki torba veya çantadan çıkarır, onu giyip taklide başlar, halkı gülmekten kırar geçirirdi. Mevlânâ'nın bu beyti, Anadolu ve İran Selçukluları devrinde hikâyecilerin bulunduğunu gösteriyor.⁴⁴

Hırka Atmak

*“Bizler sofileriz derler, hırkalarımızı attık, değil mi ki oynadık, utulduk, geri almayız artık.”*⁴⁵ *“O, bir sofî, vecde gelmiş de hırkasını atmış, artık bir daha o hırkayı alır mı o? Attığı hırkayı tekrar almak, pişman oldum, aldanmışım ben, arkadaş ver o hırkayı bana, ulaştığım vecd, bu hırkaya değmez demektir.”*⁴⁶

Sofilerde bir adet varmış. Vecde gelip sema'ya kalkan sofinin hırkası sırtından düşerse, o hırkayı bir daha almazmış. O hırka parça parça kesilir, o parçalardan seccade yapılırmış. Mevlânâ'nın bu beytinden, o zamana, ondan önceki zamanlara ait bir gelenek olduğunu anlıyoruz. Başka metinlerde de bu geleneğe rastlamaktayız. Ankaravî de bunu belirtiyor.⁴⁷

Baş Sağlığı Mektubu

⁴² - a.g.e., Cilt IV, s. 538.

⁴³ - a.g.e., Cilt VI, s. 240.

⁴⁴ - a.g.e., Cilt VI, s. 257.

⁴⁵ - a.g.e., Cilt V, s. 176.

⁴⁶ - a.g.e., Cilt VI, s. 657.

⁴⁷ - a.g.e., Cilt V, s. 182.

*“Bir kul kıyamete uyanır, eline kapkara amel defteri verilir. Başsağlığı mektubu gibi üstü kapkara amel defteri verilir.”*⁴⁸

Beyitten, başsağlığı mektuplarının üstünün siyah renkte olduğunu ve bunun o zamana ait bir adet olduğunu anlıyoruz.⁴⁹

Tavus Tüyü

*“Hafızlar, her tüyünü, her kanadını üstün görüyorlar, beğeniyorlar da Mushaf arasına koyuyorlar. Halk, havalanmak, serinlemek için kanadından yelpazeler yapıyor.”*⁵⁰

Gölpınarlı diyor ki; bu adet, bizim çocukluğumuzda da vardı. Kuran sayfelerinin arasına tavus kuşunun tüyünü koyar, hatta her nedense, tüy parlaklığını korusun diye ekmek içini çiğner, sap tarafını o çiğnenmiş ekmekle sarardık. Her halde, mushafın tezhibi ve yazısı bozulmasın diye tavus tüyü, mıklep yani sayfeleri çeviren alet olarak kullanılmış, sonradan da Mushaf içine konması, adet olup kalmış olsa gerek. Tavus tüyünden yelpaze yapıldığını da bu beyitten öğreniyoruz. Minyatürlerde de bu yelpazeleri görmekteyiz.⁵¹

Nahl

*“Senin de yoksul huyun hünerle sıvanmış, mumdan yapılmış nahl gibi hani; ne yaprağı var, ne meyvesi.”*⁵²

Eskiden, düğün alayının önünde, üstüne kumaşlar örtülmüş, kumaşlara çiçekler, mücevherler takılmış iki yahut daha fazla hususi olarak balmumundan dökülmüş mum götürülürdü. Bu mumlara “nahl” halk deyimiyile “nakıl” denirdi. İstanbul’daki “Nakılbent mahallesi”, nahl dökenlerin dükkânlarının bulunduğu yermiş. Gene İstanbul’da, süslü püslü şeye yaprak ve meyveyle dolu ağaca “pür-nakıl” denirdi ki bu benzetiş de “nahl” âdetinden dile geçmiştir. “Nahl”ın ibtidai inançlardan olan Falizm’den kaldığını sanıyoruz. Konya’da genç ve evlenmemiş erkeklerin cenazelerinin önünde götürülen kesilmiş iki dal da bu inançtan kalma bir gelenek olsa gerektir.⁵³

Muarrif

⁴⁸ - a.g.e., Cilt V, s. 345.

⁴⁹ - a.g.e., Cilt V, s. 355.

⁵⁰ - a.g.e., cilt V, s. 100.

⁵¹ - a.g.e., Cilt V, s. 115.

⁵² - a.g.e., Cilt V, s. 71.

⁵³ - a.g.e., Cilt V, s. 76.

“Can gözü açık olmayan, sarıktan sakaldan başka bir şey görmez, adamın ileri yahut geri olduğunu muarriften sorar. Ey arif, sen muarriife aldırış bile etmezsin, sen görüp durursun, çünkü sen doğan, parıl parıl parlayan ışıksın.”⁵⁴ “Şehzade, padişahın tapısında diz çöktü, on tane muarriif, onun halini anlatmaya koyuldu. Padişah, önceden bütün halini, fazlasıyla biliyordu ama muarriif de kendi işini görüyordu. A temiz kişi, içindeki bir zerrecik anlayış ışığı, yüz muarriiften yeğdir. Muarriife kulak vermek, perde altında kalışa, çekinişe, zamana düşüşe delildir. Muarriif, seçilmiş padişaha karşı, onun halini anlatmak için dudağını açtı.”⁵⁵

Muarriif, tarif eden, anlatan anlamına gelir. Törenlerde, gelen kişileri, derecelerine, mevkilerine göre vasıflarla anan ve halka tanıtan memurlara denirdi. Anadolu Selçuklularında olan bu memuriyet İran Selçuklularından kalmadır. Sipehsalar, Mevlânâ'nın cenaze töreninde, muarriifin, cenaze namazını kıldırması için Şeyh Sadreddin-i Konevî'yi, “Melikü'l-Meşayih” yani “şeyhlerin padişahı, buyurunuz” diye çağırdığını, Ekmeleddin Tabib'in, “Muarriif, edebe riayet ediniz, Sultan-ı meşayih-ı hakiki Hz. Mevlânâ idi, rihlet buyurdu” dediğini nakleder.

941 hicride (1531) Kalkanelenli Fakirî, “Tarifât” risalesinde, “muarriif”i şu beyitlerle anlatır;

Muarriifler nedir devr içre daim

Gehî mahfîl-nişin u gâh kâim

Hudâ ile Râsul'ü yâd iderler

Ânı gûş ideni dil-şâd iderler

Selâtini gehi tarif iderler

Şerif ismin anup teşrif iderler

Bu beyitlerden anlıyoruz ki Osmanoğulları devrinde muarriifler, meclislerde belki tekkelerde, kahvelerde, tahmid, na't v.s. okuyan, padişahı, her halde büyükleri öven bu suretle geçinen bir taife haline gelmişlerdir.⁵⁶

Sonuç

⁵⁴ - a.g.e., Cilt VI, s. 55

⁵⁵ - a.g.e., Cilt VI, s. 656-57.

⁵⁶ - a.g.e., Cilt VI, s. 64.

Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin Mesnevî adlı dünya çapında maruf olan tasavvufî ve edebî şah eseri görüldüğü gibi hissi bir tarihi vesika ve belge niteliğini de haizdir. Bütün edebî eserlerimize bu zaviyeden bakmak gerekir. Onlar sadece bir edebiyat ürünü değil aynı zamanda bir tarih, coğrafya, sosyoloji ve folklor kaynağıdır. Malum olduğu üzere XIII. yüzyıl Anadolu Selçukluları devrine ait elimizde bulunan tarihi belge oldukça azdır. Lakin o dönemde kaleme alınan edebî eserlerin sayısı epey kabarıktır. O devre ait sadece Mevlevî kaynaklarının sayısı dahi yirmi civarındadır. Bu malzeme o devir edebiyat, tarih, sosyoloji ve folkloru için bir hazine değerindedir. Ancak maalesef bu hazinenin tüm eserleri henüz günümüz Türkçesine aktarılmamıştır. Edebî ve tarihi miras bakımından Karun kadar zengin olmamıza rağmen bu hazinenin henüz layık-ı veçhiyle farkında değiliz.

KAYNAKÇA

Gölpınarlı, Abdalbaki, Mesnevî ve Şerhi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, 1. Bs., Milli Eğitim Basımevi, Cilt I-III, İstanbul, 1973.

_____, _____, Mesnevî ve Şerhi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, 1. Bs., Milli Eğitim Basımevi, Cilt IV-VI, İstanbul, 1974.